

VESA OITTISEN HAASTATTELU

Prolegomena - suomennoksen taustasta

Suomessahan käännöstyöhön suhtaudutaan merkillisen kaksijakoisesti. Toisaalta myönnetään yleisesti, että se on tärkeää kulttuuritoimintaa, ja ainakin minä olen suhteellisen helposti saanut pieniä apurahoja käännöstyöni tueksi. Mutta toisaalta katsotaan, että suomennosten tekeminen ei anna mitään tieteellisiä meriittejä. Käännöksiä ei kannata mainita esimerkiksi Akatemialle menevien hakemusten julkaisulistoissa, joilla perustellaan omaa tieteellistä pätevyyttä, eivätkä ne myöskään paina mitään haettaessa yliopistovirkoja.

KJ: Miksi Kant on ylipäätään kääntämisen ja siis lukemisen arvoinen? Onko perusteita on sille, että Kantia pidetään niin suurena filosofian klassikona kuin hänet esitetään filosofian historioissa?

Vesa Oittinen: Syitä Kantin lukemiseen on, niin kuin klassikon kohdalla aina, monia. Itse mainitsisin tässä aivan erityisesti yhden jota ei aina noteerata Kantista puhuttaessa. Voi sanoa, että Kant on ehkä tärkein *modernin* filosofi, tärkeämpi kuin Hegel. Sitteerasin *Prolegomena*-suomennokseni esipuheessa Berliinin Humboldt-yliopiston professoria Herbert Schnädelbachia, joka mielestäni on hyvin tavoittanut tämän puolen Kantista kirjoittaessaan: "Jos modernisuudella on jotain tekemistä illuusiottomuuden kanssa, silloin Kant on modernimpi kuin Hegel". Schnädelbach tarkoittaa tällä sitä, että Kant ei pyri hinnalla millä hyvänsä sovittamaan modernin maailman ristiriitoja, toisin kuin esimerkiksi kollegansa Hegel, vaan ikään kuin jättää asiat auki ja tyytyy dikotomioiden ja maailman *Zerrissenheitin* kirjaamiseen. Kant on modernin filosofi *par excellence* nimenomaan sikäli, ettei hänellä esiinny pyrkimystä modernin "ylittämiseen". Moderni on tila, jonne olemme päätyneet jäädäksemme. Toisaalta en tiedä, ajat-

teleeko Schnädelbach, että Kant kehoittaa hyväksymään maailman sellaisena kuin se on. Ainakaan minusta ei tästä missään nimessä voi olla kyse; päinvastoin Kantin moraalifilosofia kertoo selvästi, että moderni maailma on välillä kova paikka, jossa ihmisen on vaikea selviytyä.

KJ: Miksi pidät suomentamista (yleisesti) tärkeänä aktiviteettina? Eli mikä kääntämisen ja suomentamisen merkitys ylipäätään on?

VO: Suomessahan käännöstyöhön suhtaudutaan merkillisen kaksijakoisesti. Toisaalta myönnetään yleisesti, että se on tärkeää kulttuuritoimintaa, ja ainakin minä olen suhteellisen helposti saanut pieniä apurahoja käännöstyöni tueksi. Mutta toisaalta katsotaan, että suomennosten tekeminen ei anna mitään tieteellisiä meriittejä. Käännöksiä ei kannata mainita esimerkiksi Akatemialle menevien hakemusten julkaisulistoissa, joilla perustellaan omaa tieteellistä pätevyyttä, eivätkä ne myöskään paina mitään haettaessa yliopistovirkoja. Mikko Lahtinen kirjoitti asiasta taannoin (n&n 4/97) hyvän pääkirjoituksen tähän lehteen, joten siitä nyt ei enempää. On selvää, että kääntäminen on toisenlaista aktiviteettia kuin "varsinainen" tieteen tekeminen, mutta se ei silti ole pelkkää popularisointia ja jo aiemmin tuotetun uusintamista. Tuskinpa nykyisen tasoinen filosofinen kulttuuri Suomessa olisi mahdollinen ilman käännösten luomaa pohjaa ja niiden kautta vakiinnutettua terminologiaa.

KJ: Mikä on *Prolegomenan* relevanssi nykynäkökulmasta katsottuna? Entä mikä on sen kääntämisen merkitys klassiselle suomalaiselle filosofiasanastolle, ja millä linjoilla kääntäjä näkee tässä asiassa liikkuvansa. (Suomalaisessa fi-

"Kantin käsityksen mukaan matemaattiset väittämät ovat apriorisia mutta synteettisiä, koska niihin liittyy aina puhdasta Anschauungia" (Oittinen kääntää "havainnointia", totutun käännöksen mukaan "intuitiota"). Puhdas "havainnointi" koskee Kantin mukaan pelkästään aistimellisuuden muotoa, joka edeltää kaikkia aktuaalisia havaintoja ja empiirisiä "havainnoiteja". "Havainnoinnilla" on kaksi välttämätöntä ja universaalista muotoa, avaruus ja aika, ja geometrian konstruktiot koskevat Kantin mukaan edellistä, aritmetiikan konstruktiot taas jälkimmäistä." (Lainaus edeltävästä Kotkavirran artikkelista)

losofiassa nykyinen käännösboomi on radikaalin muutoksen aikaa, ainakin pelkästään määrällisessä mielessä. Eli miten klassiset, Kantin kääntämiseen liittyvät terminologiset kysymykset näyttävät historiallisessa valossa?

VO: Nykyinen filosofisen kirjallisuuden boomi, sekä alkuperäisteosten että käännösten, olisi todella tutkimisen arvoinen juttu. Mikä sen on aiheuttanut? Olen yli 20 vuotta toiminut suomentajana, ja muistan hyvin ne ajat 70-luvulla ja 80-luvun alussa, jolloin oli lähes mahdotonta saada suuria kustantamoita (WSOY, Otava, Tammi...) kiinnostumaan mistään filosofiaan vivahtavastakaan. Kustantamovirkailijoiden mukaan kukaan ei lukisi sellaista kirjallisuutta. Ehkä tässä vaikutti myös "toisen tasavallan" pragmaattis-tekno-kraattinen ilmapiiri, jonka vallitessa klassisen metafysiikan kysymyksenasettelut tuntuivat vain kummallisilta ja antikvoituneilta. Ainoat kustantamot jotka silloin ottivat filosofista kirjallisuutta julkaistavakseen, olivat vemmistolaiset Kansankulttuuri ja Progress. Siinä tosin vaikuttivat taustalla ideologiset syyt, joiden vuoksi suostuttiin taloudellisesti järjettömiinkin hankkeisiin.

No ajat muuttuvat, enkä sano ylläolevaa vain valittaakseni. Pitkä lama filosofisen kirjallisuuden suomentamisessa on kuitenkin johtanut siihen, että terminologia ei meillä ole päässyt kehittymään ja sanaston käytön johdonmukaisuudessa on melko lailla toivo-

misen varaa. Törmäsin tähän ongelmaan jo Spinozaa kääntäessäni, jolloin tein senkin ällistyttävän havainnon, että meillä oli noin vain ja ilman ainoatakaan kunnan perustetta yleisessä kielenkäytössä hylätty muuan keskeinen filosofinen termi, nimittäin *ta-junta*, ja alettu sen sijaan puhua englannin *mind*-sanaa mukaillen *mielestä*. Esimerkiksi jossakin Ranskassa tällainen anglosaksilaisen kielenkäytön painostuksesta aiheutunut ”käsitevalankumous” olisi ollut täysi mahdottomuus. Yritin herätellä asiasta hieman keskustelua *niin&näin* palstoilla, mutta toistaiseksi se on ollut vaisua.

Mitä Kantiin tulee, niin hänen terminologiansa suomenkielinen asu ei ollut vakiintunut juuri lainkaan. Oli tosin J. E. Salomaan vanha 1931 ilmestynyt suomennoskooste *Siveysopilliset pääteokset*, mutta se oli jäänyt yksittäisilmiöksi eikä kyennyt luomaan traditiota. Vaikka Salomaan käännös vielä tänäänkin luettuna on aivan kelvollinen, monet termit on kuitenkin pitänyt mieltä uudestaan. Yksi hankalimmista on *Anschauung*. Englanniksihan se yleensä käännetään *intuition*, mutta ei liene mitään syytä pitää englannin käytäntöä ainoana osviittana. Tässä se olisi sitäkin vähemmän aiheellista, kun *intuition*-sanaan sisältyy Kantin ominen tarkoiteiden kannalta häiritseviä konnotaatioita. Kuvaavaa on, että *intuitus* ei kelvannut *Anschauungin* latinankieliseksi vastineeksi edes 1790-luvulla ilmestyneen Kantin valittujen teosten latinalaisen edition toimittajalle ja kääntäjälle Fr. G. Bornille, joka sen sijaan käytti sanaa *visio*. Minun tekisikin mieli väittää, että anglosakseille on sattunut työtapaturma, kun he ovat omaksuneet *intuitionin* Kantin *Anschauungin* käännösvastineeksi – vahinko, jota on jälkeensä vaikea korjata sanan jo päästyä vakiintumaan.

Pohdin tätä ja monia muita Kantiin liittyviä terminologisia ongelmia tarkemmin *Prolegomenan* selitysosastossa. Minusta ei kuitenkaan ole hyvä jättää sanojen keksimistä yhden miehen puuhaksi, ja siksi toivoisinikin että aiheesta keskusteltaisiin enemmän. Yksi mahdollisuus sanaston vakiinnuttamiseksi olisi koota kääntäjäkollektiivi suomentamaan Kantin *Puhtaan järjen kritiikkiä*. Tämän erinomaisen ajatuksen on esittänyt Hannu Sivenius. Katsotaan, realisoituuko se ja miten...

KJ: Kenelle Kant kirjoitti *Prolegomenan* ja kuinka tämä tulee esille? Kuinka se tyylillisesti eroaa Kantin varsinaisista kritiikeistä? Keskeinen syy Kantille oli puolustaa siinä *Puhtaan järjen kri-*

tiikkiä ja sitä että teosta ei ymmärretty sen kirjoitustavan ja tyylin vuoksi. Kant kuitenkin itse puolustaa *Prolegomenassa* sen tyyliä, sen kykyä tarttua itse ongelmaan. Kuinka tämä Kantin pyrkimys onnistuu suomentajan näkökulmasta ja mitä populaärein keinoin tapahtuu itse asialle?

VO: Kantilla oli todella ongelmia ”ulosantinsa” suhteen. Minusta Friedrich Paulsen, vuosisadan vaihteessa vaikuttanut saksalainen Kant-tutkija, hieman vähättelee asiaa kun kirjoittaa: ”*Kant gehört nicht zu den Meistern des deutschen Stils*”. Tosiasiassa tuskin kukaan muu klassinen filosofi on kirjoittanut yhtä vaikeaselkoisesti ja raskaasti. Ei Kantin filosofiakaan niin helppotajuista ole, mutta kieliasu tekee sen omaksumisesta kaksi kertaa vaikeamman. Muistan Lassi Nummen joskus kertoneen, kuinka hän nuorena miehenä halusi kohentaa filosofista sivistystään, hankki Kantin *Puhtaan järjen kritiikin*, selaili sitä aikansa ja pani kirjan siten järkyttyneenä hyllyyn sitä koskaan enää avaamatta. Luulen, että Kantin kielenkäyttö on pelästyttänyt monia muitakin samalla lailla, eikä aiheetta. Yksi syy sen kankeuteen on tietysti saksalaisen filosofisen proosan nuoruus Kantin aikana. Vielä Leibniz oli kirjoittanut pääasiassa ranskaksi, ja vasta Christian Wolff alkoi 1700-luvun alkuvuosikymmenillä julkaista kompendiumejaan myös saksaksi.

Toinen ja ehkä tärkeämpi syy Kantin teosten kieliasuun lienee kuitenkin, että Kant ei koskaan kunnolla irroitautunut saksalaisen kamarioppineen roolista. Kamarioppinut kirjoittaa kamiossaan toisille oppineille, joiden erudition hän olettaa yhtä perusteelliseksi kuin omansa. Koko lähtökohtasetelma oli Kantilla aivan toinen kuin ranskalaisella valistusfilosofilla, jonka sanottava oli ennen kaikkea tarkoitettu mondeeneissa salongeissa esitettäväksi. Tämä *polissage* puuttui Kantilta kokonaan, eikä hän yrityksistään huolimatta onnistunut kirjoittamaan niin sulavasti kuin halusi. Tyypillistä oli, että kun kun *Puhtaan järjen kritiikkiä* oli moitittu sen vaikeaselkoisuudesta, yritti Kant *Prolegomenallaan* antaa kansanomaisemman ja helppotajuisemman johdatuksen pääteoksensa problematiikkaan, mutta tulikin itse asiassa kirjoittaneeksi teoksen, joka on yhtä vaikeatajuinen kuin *Kritiikki*. Popularisoivien esitysten tekeminen Kantin filosofiasta jäi loppujen lopuksi toisten kirjoittajien huoleksi.

Kantia suomennettaessa ei suurimpana ongelmana suinkaan ole ollut

terminologia, vaan kuuluisan filosofin sakosaksalainen, joskus suorastaan tolkuton lauserakenne. *Prolegomenassa* en onneksi kohdannut sellaisia *Kritiikissä* esiintyviä koko sivun mittaisia lauseita, joiden loppuun päästessä huomaa predikaatin unohtuneen pois, mutta tyyli on sama. Kant viljelee mielellään ns. ”kotelolauseita” (*Schachtelsätze*), jossa yhden päälauseen sisään on ahdettu joukko sivulauseita kiinalaisten laatikoiden malliin. On sanottu, että hän tässä noudattaa latinalaisen proosan mallia, mutta vanhat roomalaiset kirjailijat osasivat kyllä jäsenellä periodinsa paljon selkeämmin kuin Königsbergin professori. (Itse asiassa myös Kantin latinankielinen proosa on huomattavasti hänen saksalaisesta proosaansa helppolukuisempaa.) Jo heti käännöstyöhön ryhtyessäni huomasin, että oli ajatuksenakin mahdollista yrittää säilyttää Kantin lauserakenne tarkalleen alkuperäistekstin kaltaisena. Ainoa keino muuntaa *Prolegomena* ymmärrettävään suomenkieliseen asuun oli pilkkoa jokaisen *Schachtelsatzin* pelottava risukko vähintäänkin kahteen, mutta usein kolmeen tai neljään normaalimpaan lauseeseen. Lukijat arvioikoot, miten onnistuneena menettelyäni voi pitää.

KJ: Nykyfilosofiassa on nähtävissä populaarin ja erikoisfilosofian vastakkainasettelu, josta tapaus Sokal on yksi esimerkki, Saarinen toinen. Kant sanoo itse kaihtavansa julkisfilosofien tapaa käsitellä asioita pintapuolisesti. Millä tavalla kantilaisittain tähän kysymykseen voitaisiin vastata ja mitä erityistä juuri *Prolegomenassa* tulee esille tämän asian tiimoilta?

VO: Kantia itseään ei ajatus filosofian kansanomaistamisesta näytä innostaneen. Hän sanoo *Prolegomenan* saatesanoissa varsin yrmeänä, että hänen oli ”odottamatonta kuulla filosofien taholta valituksia kansanomaisuuden, viihteen ja helppolukuisuuden puutteesta” julkaistuaan *Kritiikin*. Ja paria sivua myöhemmin hän antaa ymmärtää, että on *Prolegomenaa* – siis kansantajuiseksi esitykseksi tarkoitettua tekstiä – kirjoittaessaankin luopunut ”väliittömän kirjallisen menestyksen näköaloista myöhemmin tulevan mutta kestävän suosion hyväksi”. Toki täytyy sanoa Kantin olleen oikeassa sikäli, että jälkimaine on ollut kestävä, mutta enpä tunne ketään joka häntä lukisi huvikseen. Kantia luetaan *aus Pflicht*. Siinä mielessä Kant on yhtä vähän populaari kuin hänen velvollisuusetiikkiansakaan on sitä.